

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

В статті автор аналізує стан розробки проблеми формування професійного мислення майбутніх учителів, обґрунтовує актуальність її вирішення в процесі професійної діяльності педагога, досліджує зміст та характеристики професійного мислення, визначає особливості професійної діяльності педагога.

Ключові слова: професійне мислення, майбутні вчителі, професійна діяльність педагога, підходи, характеристики, особливості.

In the article an author analyses the state of development of problem of forming of the professional thinking of future teachers, grounds actuality of its decision in the process of professional activity of teacher, investigates maintenance and descriptions of the professional thinking, determines the features of professional activity of teacher.

Keywords: professional thinking, future teachers, professional activity of teacher, approaches, descriptions, features.

Постановка проблеми. Формування особистості майбутнього вчителя відбувається у процесі навчання. Важливими пріоритетами навчання у педагогічних вузах є стимулювання інтересу в студентів до обраної професії, розвитку вмінь та формування навичок самостійної роботи, прагнення до творчого пошуку, вирішення навчальних та професійних завдань, рефлексія власної діяльності. Сучасне суспільство висуває до особистості вчителя особливі вимоги, пов'язані з тими змінами, що відбуваються в соціальній та освітній сферах. Педагогічна діяльність передбачає вирішення навчальних та професійних завдань, де дуже часто вчителю доводиться приймати рішення як у типових (спланованих), так і нетипових (раптово виникаючих) ситуаціях навчального процесу. Тому проблема формування професійного мислення майбутніх учителів у процесі професійної діяльності є актуальною, оскільки пов'язана з вирішенням навчальних та професійних завдань у педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійного мислення педагога в різних аспектах його професійної діяльності є предметом досліджень багатьох вчених: П.Гальперіна, Д.Завалішина, Л. Засекіної, М.Кашапова, Ю.Корнілова, Ю.Кулюткіна, А.Маркова, Н.Пов'якель, С.Рубінштейна, Б.Теплова, О.Тихомирова та ін.

Метою цієї статті є дослідження наукових підходів щодо аналізу змісту та характеристик професійного мислення, визначення особливостей професійної діяльності педагога спрямованої на формування професійного мислення майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі відзначено, що вирішення завдань потрібне, коли необхідно перевести студентів з одного стану в інший: трансформувати одну систему знань, умінь і навичок в іншу. З аналізу праць [3; 5] ми визначили, що алгоритм вирішення навчальних та професійних завдань як сукупність і послідовність дій складається з аналізу, систематизації фактів, формулювання задачі, конструювання, контролю й оцінювання результатів навчального процесу. Вирішальним фактором успішності вказаного процесу є сформованість професійного мислення у майбутніх вчителів, що включає аналітичні та конструктивні процеси, які забезпечують осмислення й застосування теоретичних й практичних знань у вирішенні конкретних навчальних та професійних завдань. Одним з показників сформованості професійного мислення у майбутніх вчителів має стати усвідомлення ними своєї діяльності як безперервного процесу вирішення навчальних та професійних завдань. Вирішення завдань вимагає від вчителя постійного розумового напруження, тому формування професійного

мислення забезпечує вчителя знаннями й уміннями, необхідних йому для успішного виконання професійних дій.

Процес формування професійного мислення майбутніх вчителів є довготривалим, який супроводжується подоланням труднощів у професійній діяльності педагога: відійти від вивченого зразка у викладанні; критично ставитися до відбору навчальної інформації; бути відкритим до нових ідей, підходів; творчо застосовувати різні методи та медіаки навчання; швидко орієнтуватися у виникаючих педагогічних ситуаціях; здійснювати пошук оригінальних способів вирішення навчальних та професійних завдань; прогнозувати і передбачати можливі результати власної педагогічної діяльності. Таким чином, стає очевидною актуальність формування професійного мислення майбутніх вчителів, яка підтверджується наявністю суперечностей між:

- динамічними процесами у сучасному суспільстві та здатністю майбутніх вчителів використовувати творчий потенціал у професійній діяльності;

- недостатнім рівнем професійної підготовки майбутнього вчителя та вимогами сучасного життя;

- суперечністю між соціальною потребою фахівців високого рівня професійного мислення та реальним станом формування мислення у професійній діяльності педагога;

- динамічними процесами інформаційно-технологічного розвитку суспільства та спроможності вчителя орієнтуватися в інформаційному просторі, обирати необхідне і використовувати потрібне.

Так, професійне мислення розглядається як практичне мислення: мислення людини в процесі вирішення навчальних та професійних завдань, (Ю.Корнілов); як компетентне мислення, котре характеризується інтелектуальними вміннями вирішувати професійні завдання та поєднанням мінімального ризику наслідків з прийняттям оптимальних специфічно-професійних рішень (Д.Кавтарадзе); як особливий склад розуму, специфічно спрямований, адекватний сутності професійної діяльності (В.Тамарина, Д. Яковлева); як вищий рівень професійного розвитку мислення, що характеризується творчим характером діяльності (Ю.Кулюткін); як вид мислення, котрий оперує різноманітними евристичними як прийомами вирішення професійних творчих завдань (О.Тихомиров); як специфічно фахове мислення, що має практичну спрямованість, конкретність та конструктивність (Н.Пов'якель); як вищий пізнавальний процес пошуку, виявлення та вирішення проблемності в процесі навчальної та професійної діяльності (М.Кашапов, Т.Разіна).

Підсумовуючи вищесказане, професійне мислення на сьогодні розглядається як таке, що має специфічно фахові характеристики, пов'язані зі специфікою професійної діяльності.

М.Кашапов визначає три загальні напрями аналізу змісту професійного мислення [2]. Першим є діяльнісний підхід, який передбачає дослідження особливостей професійної діяльності, що стають предметом його мисленнєвої діяльності. Розгляд мислення як діяльності має досить глибокі та ґрунтовні науково теоретичні та практичні засади в науці. Дія визначалася як генетично вихідна одиниця, з якої виростає мислення або за законом інтеріоризації (П.Гальперін), або за законами диференціації (О.Запорожець); предметна дія – як генетично вихідна інтелектуальна операція, що є основою мислення (В.Давидов), первинною формою існування мислення: мислення здійснюється в дії і дією виявляється (С.Рубінштейн).

Зазначаємо, що більшість науковців не відокремлює мислення від реальної практичної діяльності, а вважають їх взаємопов'язаними. Так, Л.Виготський стверджував, що у практичній діяльності постійно здійснюється перехід в дію і дії в думку. О.Леонтьєв казав, «... внутрішня мисленнєва діяльність (розумова) має принципово однакову будову з практичною діяльністю». Тому, згідно діяльнісного підходу формування професійного мислення розглядається відповідно до етапів реалізації професійної діяльності педагога, спрямованої на вирішення навчальних та професійних завдань.

Другим підходом аналізу змісту професійного мислення є особистісний підхід, який дозволяє визначити механізми регуляції та управління мисленнєвою діяльністю. Характеристиками особистісного підходу професійного мислення є практична спрямованість, конструктивність, дієвість, активність, конкретність, оперативність, своєчасність, поліпроблемність, багатофокусність, комплексність, індивідуалізованість, організованість, впорядкованість, динамічність, лабільність, гнучкість, швидкість, креативність, незалежність, продуктивність, системність, аналітичність, прогностичність, критичність (Н.Пов'якель) [4].

В свою чергу, В.Семиченко до основних характеристик професійного мислення відносить об'єктивність, активність, різнобічність, критеріальність, узагальненість, інтегративність, комплексність, вірогідність, ієрархічність, домінантність, детермінізм, мобільність, економічність, селективність, перспективність, послідовність, історизм, аналітичність, несуперечливість, критичність [6].

Третім підходом аналізу змісту професійного мислення є інтегрувальний – ситуаційний підхід, який актуалізує ситуативний рівень виявлення проблемності у вирішенні навчальних та професійних завдань у випадку домінування діяльнісного підходу. У випадку домінування особистісного підходу – понадситуативного рівня, що характеризують різні типи професійного мислення: ситуативний, пов'язаний зі знаходженням рішення завдань, та понадситуативний, який полягає у пошуку засобів формування власних професійних якостей, що забезпечують ефективну професійну діяльність.

Отже, з аналізу деяких наукових дослідженнях [5; 7; 8] процес формування професійного мислення майбутніх учителів, можна визначити як процес вирішення навчальних та професійних завдань у педагогічній діяльності. В інших – тип орієнтування фахівця у предметі своєї професійної діяльності [3].

С.Рубінштейн [5] пов'язує процес формування професійного мислення з концепцією про детермінації мислення "зовнішніми умовами через внутрішні". У ролі зовнішніх умов, згідно цієї концепції, виступають задачі, які задають розумовому процесу об'єктивний зміст і напрямок. Тому в процесі формування професійного мислення майбутніх вчителів важливим компонентом є аналіз специфічних особливостей навчальних задач.

Також у процесі формування професійного мислення майбутніх вчителів уваги заслуговує підхід П.Гальперіна [3], пов'язаний з концепцією поетапного формування розумових дій згідно з якою, специфічні особливості мислення, зміст і структура розумового образу не можуть бути обумовлені характером, особливостями та змістом задач. Тому мислення розглядається як той чи інший тип орієнтування суб'єкта у предметі діяльності та її умовах, що в свою чергу і визначає характер розв'язання задач. Однак, найчастіше поняття «професійне мислення» вживається одночасно в обох цих значеннях.

Підсумовуючи, ми визначаємо професійне мислення майбутніх вчителів як мисленнєву діяльність з аналізу спеціальних особливостей навчальних задач, котра спрямована на вирішення навчальних та професійних завдань у педагогічній діяльності. Якщо специфіка професійного мислення залежить від своєрідності задач, то якість професійної діяльності чи рівень професіоналізму вчителя залежить від розвиненості професійного мислення.

Аналізуючи підходи змісту професійного мислення, нам стає цікава позиція Л.Засекіної [1], яка виділяє наступні особливості професійного мислення:

1. Професійне мислення виявляється у різноманітних видах практичної діяльності і спрямоване на розв'язання специфічних задач за певних умов.

2. Об'єктом пізнання професійного мислення є складна, багатoelementна система, до якої належить і сам суб'єкт мислення.

3. Метою формування мислення майбутніх вчителів є досягнення конкретних результатів у складних умовах.

4. Професійному мисленню властиві оригінальність, гнучкість, оперативність, творчість.

Отже, вищевикладене дає можливість виділити нам наступні особливості професійної діяльності педагога спрямованої на формування професійного мислення майбутніх вчителів:

1. Педагог має заохочувати студентів самостійно вирішувати навчальні завдання, оскільки власне виконання завжди стимулює до подальшої успішної професійної діяльності.

2. Педагог має готувати студентів діяти оперативно залежно від змінювання наявної діяльності і змін у прийнятті рішень відповідно до нової інформації, прийняття нестандартних рішень у різних педагогічних ситуаціях.

3. Педагог повинен стимулювати студентів широко оцінювати коло запитань і фактів за допомогою власного досвіду, шукати всі можливі способи вирішення навчальних та професійних завдань.

4. Педагог повинен навчити студентів критично співвідносити способи вирішень з об'єктивними умовами завдання, обґрунтовувати, аргументувати власні позиції.

5. Педагог повинен розвивати творчий потенціал у студентів: знаходити в умовах завдання найбільш суттєве, відрізнити головні зв'язки й закономірності від несуттєвих, другорядних, виконувати завдання в найкоротший термін, швидко орієнтуватися в умовах завдання.

За сучасних умов індивідуалізації, диференціації, особисто- зорієнтованого навчання процес формування професійного мислення майбутніх вчителів уможливорює забезпечити прагнення студентів займатися самоосвітою, формувати уміння критично мислити й аналізувати різноманітну інформацію, віднаходити оригінальні способи вирішення навчальних та професійних завдань, творчо підходити до розв'язання типових і нетипових педагогічних ситуацій. Результативність педагогічної діяльності підвищується, коли навчальна проблема сприймається, усвідомлюється та аналізується з активним залученням власного творчого потенціалу. При цьому характеристиками професійного мислення майбутніх учителів виступають самостійність, ініціативність, гнучкість, глибина, широта, швидкість, критичність, практичність, конструктивність, технологічність, оперативність, продуктивність, пошуковість та творчість. Кінцевим результатом такої діяльності будуть сформовані уміння студентів самостійно висувати гіпотезу проблеми, критично аналізувати різноманітні способи її розв'язання, творчо вирішувати навчальні та професійні завдання у власній педагогічній діяльності.

Висновки. Оскільки ми визначили професійне мислення майбутніх вчителів як мисленнєву діяльність з аналізу специфічних особливостей навчальних задач, котра спрямована на вирішення ними навчальних та професійних завдань у педагогічній діяльності, характеристиками якого є гнучкість, самостійність, системність, критичність, практичність, конструктивність, технологічність, оперативність, ініціативність, творчість та інші, тоді формування професійного мислення у професійній діяльності педагога має відігравати важливу та визначну роль для розвитку особистості майбутнього вчителя, який має відповідати вимогам та запитам професійної підготовки фахівців в умовах сучасного освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засєкіна Л.В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови: дис. ...канд. псих. наук: 19.00.07 / Засєкіна Лариса Володимирівна. – Луцьк, 2000. – 200 с.
2. Кашапов М.М. Психология профессионального педагогического мышления (методология, теория, практика) // Психология профессионального педагогического мышления. – М., 2003. – С. 73 – 143.
3. Костюк Г.С. Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие [под ред. Л.Н. Прокопиенко]; [сост. В.В. Андриевская, Т.А. Балл, А.Т. Губко, Е.В. Проскура] / Г.С. Костюк. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
4. Пов'якель Н.І. Професіоненез саморегуляції мислення практичного психолога: Монографія. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 295 с.
5. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 147 с.
6. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологии. – К.: «Magіstr-S», 1997. – 124 с.
7. Теплов Б.М. Избранные труды: в 2 т. / Б.М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т.1. – 328 с.
8. Ягунов В.В. Педагогіка: Навч.посіб. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Костюченко Костянтин Євгенійович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземної філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.